

BJELEVČEV ROMAN ANA ZOLOTTI ILI KAKO SE KONTROLIRA ŽENSKA SEKSUALNOST

Anisa Avdagić

*Zašto se bojimo stranaca, ljudi iz drugih kultura, azilanata?
Prije svega, oni nam pokazuju da postoje alternativni načini
postojanja, da naš nije neizbježan, i da onda nije nužno
„prirodan“.*

Catherine Belsey

„Je li Ana Zolotti hrđava žena?“¹

Romani Abdurezaka Hivzi Bjelevca, pa tako i *Ana Zolotti* (Zagreb: Matica hrvatska, 1927.), mogu se klasificirati u prosvjetiteljski model književnosti u kojem je „književnost snažno impregnirana različitim funkcionalizacijama moralne, etičke, društvene, nacionalne, političke i ideološke naravi. Književnost je poučna i podučna, propedeutička i utilitarna, pragmatična i terapijska. S pretenzijom univerzalne episteme, ona želi biti *magistra vitae*. Taj model književne prakse funkcionalno je, a ne strukturalno, *ideologemski* i intencionalno *apelativan*.“² Sve što Milanja navodi kao ključne karakteristike prosvjetiteljskog modela – bez obzira što taj model uglavnom odgovara književnosti 19. stoljeća – prepoznatljivo je u romanu *Ana Zolotti*, posebno što se u njemu nastavlja i

¹ Ovo pitanje, kao ključno, na više mjesta zaokuplja Hamdi-bega, glavnog protagonista romana *Ana Zolotti*.

² Milanja, *Cvjetko: Hrvatski roman 1945.-1990. Nacrt moguće tipologije hrvatske romaneskne prakse*, Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta, 1996, 12.

sa devetnaestovjekovnom praksom *prikazivanja zbilje*.³ Ni u ovome romanu ne izostaje funkcionalna natuknica „*kako se sve ovo u zbilji dogodilo*“. „Usputna“ napomena/opomena, u skladu s modelom kojemu pripada, *ima zadatak* da na pojedinačnom primjeru kanalizira život u svakodnevnoj kulturi, instalira poželjni obrazac življenja u datom historijskom/kulturnom kontekstu, **konstruira identitetske uloge koje valja pounutriti**.

Roman *Ana Zolotti* nastao je više od decenije poslije prvog Bjelevčeva romana *Pod drugim suncem* (1914.). Ipak, predstavlja svojevrstan nastavak ovog jer „počinje“ na istome mjestu – braća, Hamdi-beg i Muris-beg Jahjapašić, okupljaju se u roditeljskoj kući u Vitezu kako bi ocu odali posljednju počast. Prvi Bjelevčev roman registrira životnu putanju mlađeg Murisa, a ovaj prati Hamdiju liječnika, sabranijeg, ozbiljnijeg. Još u romanu *Pod drugim suncem* Hamdi-beg je, za razliku od Murisa novopečenog „istočnjaka“, reprezentiran kao „naš **tip čovjeka koji je bliži nama i našem životu**.“ Nakon školovanja u Beču, gdje je na najnesposredniji način bio konektiran na (srednjo)evropske kvalitete, Hamdi-beg se vraća na očevinu i pokušava/uspijeva iskoristiti naučeno te prosvjetiteljski otriježniti neuki narod. Kreirajući lik koji u sebi sintetizira (izabrano) domaće i evropsko, roman oživljava želju za modernim, moćnim, nekako *budućim našim* životom. Hamdi-bega na toj liniji slavi kao poželjan primjer uspješnog *odgoja* zbog kojeg će se sve, pa i žene, mjeriti po njemu i preko njega. Kao i u romanu *Pod drugim suncem*, o ženama saznajemo neizravno, preko parcijalnog pogleda. Redukcionizam pogleda bi i opravdao mušku koncepciju da ne dolazi do procesa univerzalizacije – muška projekcija je jedina/konačna istina o ženi koju ona treba slijediti. Međutim, ni Hamdi-beg, intelektualac koji svoje sunarodnjake smatra neprosvijecenima, manje vrijednima, neće biti razriješen mjesta drugog. I njega određuju stereotipne predstave, on za (barem) još jednu moguću „istinu“ i ne zna. To je najuočljivije u Hamdi-begovu doživljaju dvostruke druge – žene, Italijanke, **Ane Zolotti**. I bez obzira na intelektualno postojanje, u susretu sa strankinjom Hamdi-beg gubi sve širine i nasjeda na uzak kanal razumijevanja drugosti. S obzirom na oduševljenje i pomnost u konstruiranju ovog lika, ne bi se reklo da se radi o svjesnosti ove zamke – prije je riječ o ‘kolateralnoj šteti’ jednog projekta koji za cilj ima utvrditi

³ I Enver Kazaz će u svojoj studiji o bošnjačkom romanu Bjelevčev tekst ocijeniti kao onaj koji sintetizira ukupno iskustvo prosvjetiteljskog modela književnosti. Pogl. Kazaz, Enver: *Bošnjački roman XX vijeka*, Sarajevo: Naklada Zoro; Zagreb: Zoro, 2004.

univerzalno značenje ženske prirode i odrediti joj mjesto u aktuelnom trenutku. Odnosno, „zamka“/„šteta“ se tek danas čita, romaneskna građa Hamdi-begove dileme *smatra* više nego prirodnim. To što je Ana Italijanka, nije od presudnog značaja – insistira se na tezi da žena bilo gdje, bilo kada, žudi samo jedno – ali je ipak važno, jer dočarava poremećaj u domaćoj matrici što ga Anin dolazak izaziva. Njeno italijansko porijeklo prirodno *podrazumijeva* izraženu seksualnu slobodu koja samo provocira „harmoniju“ drugog, a ne može poništiti puls uvijek/svugdje iste ženske prirode i žudnje. ***S druge strane, muškarac je taj koji ima pravo i mogućnost da konceptualizira tu žensku prirodu i suštinu.*** Sve ono što bi Ana mogla ili željela biti odmjerava se preko Hamdi-bega/muškarca, kao referencijalne tačke, i njegovih (nagoviješteno) ispravnih, nesumnjivih stavova. Budući da ovaj roman nešto „otvorenije“ tretira pojedine segmente seksualnog života, postavlja se pitanje njegove redukcije na samo ženski spol. U kulturi utemeljenoj na dihotomijama (koliko god ta kultura predstavljana i smatrana reformiranom) muškarac/njegovo tijelo uvijek se prihvata kao norma, sam po sebi razumljiv, a nedokaziv aksiom. ***Stoga, ni muška seksualnost ne podliježe objektivaciji, ona je parametar za sagledavanje one druge.*** Seksualnost, prema svojevrsnoj definiciji *podrazumijeva* seksualnu praksu, seksualni identitet i različite oblike koje ovi pojmovi kroz povijest i u kulturi mogu poprimiti i (ne) instalirati ih kao normalitet. Osim priče o incestu (koja je „skoro univerzalna“), svako razumijevanje seksualnosti kao vrlo važne tačke u gradnji identiteta, obično je, ako ne i uvijek, podređeno kriterijumima samo jedne kulture, iz koje se posmatra i u kojoj se živi. Postoji niz (barem) antropoloških istraživanja kojima je cilj upravo dokazivanje različitih „obrazaca“ seksualnog ponašanja⁴. Ipak, kulture „vole“ nametati svoje razumijevanje kao univerzalno, a svako drugo propitivati kao neobično, neprimjereno, stvarajući ništa drugo doli niz stereotipnih predstava. Ti su stereotipi ponekad i simpatična osnova za promišljanja o drugima (i njihovu prilagodbi toj predstavi), ali gdje i vrlo nezgodne „istine“ zbog kojih mnogi, a najviše žene, ispaštaju. I ovaj roman je „opterećen“ plošnim reprezentacijama druge (u nacionalnom, vjerskom, spolnom smislu). Ana Zolotti/druga, upravo zbog „istine“ o njoj, smatra se dostupnijom, seksualnijom, čak perverznom. Ali, zašto je našem pripovjedaču Ana uopće interesantna? ***„Svojstvo patrijarhalnog***

⁴ U tom smislu najviše se upućuje na studiju antropologinje Suzanne Frayser iz 1985. godine – *Varieties of Sexual Experience An Anthropological Perspective on Human Sexuality*.

društva, u svom najapsolutnijem obliku, počiva na striktnoj kontroli ženske seksualnosti.”⁵ Anine? Ne, ona se ne da u(s)pokojiti. Ana skoro karnevalski uživa u vlastitom tijelu, barem se na takav dojam upućuje. Međutim, ova narativna politika i naklonost ne čini ženi uslugu, nego je dodatno izolira pripisujući joj attribute stihijskog kretanja koje u muškarca izaziva i fascinaciju i strah. Prije bi se stoga reklo **da se preko Anine sudbine indirektno, ali visoko oporezuje seksualna emancipacija na domaćem tlu**. Zbog izraženog seksualnog apetita, a koji se u tekstu kao takav ne može zadovoljiti/smiriti unutar bračne zajednice, Anu prati priča o njenoj perversnosti, ćudljivosti... svojstvima sasvim suprotnim od onih „normalnih“, poželjnih. Naravno, njeni ljubavnici i Hamdi-beg među njima, bit će oslobođeni negativnoga karaktera vlastite „bestidnosti“, jer je trop o primjerenosti ili neprimjerenosti u seksualnom ponašanju – što bi zaista moglo ponijeti epitet univerzalnog – fiksiran na ženski spol.

Uz Anu se dakle veže dvostruki osjećaj stranosti – markirana kao strankinja, u drugačijoj sredini/kulturi i s druge strane, u muškom svijetu. Nju stoga određuju i dvostepene proizvoljne predodžbe. Ali i ta mjerila vrijede samo za ženu, jer se prateći radinost i druželjubivost stranca,⁶ bosanski čovjek oslobađa konzervativizma i predrasuda o njemu, prepoznajući ga kao vrlo sličnog sebi, na koncu kao primjer koji treba slijediti. Ovaj bi se roman manje-više mogao čitati i kao traktat o razbijanju predrasuda, ali samo onih etničkih. Pitanje identiteta žene i dalje ostaje neriješeno, posebno što se ono i ne nastoji razvodniti. Preko Ane kulture vrše „razmjenu“, ublažava se netrpeljivost između njih, zbližavaju se ili konačno razilaze. Razlozi zbog kojih Ana nije idealna žena (za Hamdi-bega), ipak nisu više u vezi s tim stupnjem stranosti, nego sasvim druge prirode. Zašto je onda Ana ikako morala biti strankinja?! Kao da je našeg naratora govor o drugima oslobodio mogućnosti ogrješenja o vlastito, a dao pregledniji uvid u domaće i šansu da ono nauči na „tuđim greškama“, te u isti mah isposlovao da *prijetnja* koju žensko tijelo isijava poprimi karakter univerzalnosti.

Ana je supruga direktora pilane, gospodina Zolottija. O njenom se životu vrlo

⁵ Badinter, Elisabeth: *Jedno je drugo*, Sarajevo: Svjetlost, 1988, 83.

⁶ Prije svega misli se na Eduarda Edlea, koji upornim radom i zalaganjem, od „poderanog Švabe“ postaje jedan od uglednijih ljudi u selu.

malo znalo, a kao o svakom „čudu“ što se desi, uglavnom nagađalo. Te su priče zabavljale Anu, a Hamdi-bega, njenog ljubavnika, brinule svom težinom. I ona mu je, olakšanja radi, dala koju informaciju više. Pričajući o sebi „*kratko i ravnodušno, kako to obično čine žene pred svojim ljubavnicima*“ (!), Ana priznaje da se udala isključivo radi materijalne sigurnosti. U muža nikada nije bila zaljubljena, ali je znala da „*ima mnogo novaca*“ i da je za bivšu artisticu (još jedna predstava koju i sama Ana živi) i potreban „*ovaki muž*.“ Pristala je poći s njim u Bosnu pod uvjetom da se vjenčaju – postala je **direktorica Zolotti**. I teološka i kulturalna uvjerenja prema kojima bračna kohezija proizvodi sreću za oboje u paru, za nju nisu imala smisla. Prisvajajući muževljevo prezime i status, ona je samo za druge nudila sliku cjelovitosti para, ali je uvijek bila sama. Ipak, to je bio njen izbor, pragmatičan način da se brakom zadobije poštovanje drugih i lagodniji život. Koliko god njeno priznanje nagrizi idiličnu sliku jedne institucije (koja svoje temelje želi vidjeti u obostranoj ljubavi), **jednako naglašava da je ženska pozicija izvan braka sasvim devalvirana, te da je žena, radi dostojanstvenije uloge u društvu, praktično prinuđena na brak. Hipokrizija je način preživljavanja.** Ana se, međutim, s lažnom srećom razračunala i prije stupanja u obostrano „rentabilnu“ zajednicu, igrala otvoreno.

Ja ću vam postati žena. Istina, vi ne poznajete moju dušu i sumnjam da ćete je ikada upoznati. A muž koji nije upoznao dušu svoje žene, svoje drugarice, ne može je učiniti sretnom niti mogu sažidati sretan dom. A vi kao čovjek koji u lagodnu životu i u mojoj mladosti tražite samo zadovoljenje svojih egoističkih prohtjeva, još manje ćete shvatiti moje biće. Uslov je da budem slobodna u životu. Ja vam nikada neću napraviti skandala niti ću sablaznim životom okaljati vaše ime. čuvajte se vi da to ne učinite. Ako dođe vrijeme da nekog drugog zavolim, nemate prava na moje osjećaje, kao što ni ja nemam prava. Biću vam žena dok mognem svladati osjećaje, a onda među nama ne može biti srdžbe. Vi me morate osloboditi ili ću se sama osloboditi... (Bjelevac: *Ana Zolotti*, 286.)

Istovremeno, u njenoj hladnoj besjedi prigušeno odjekuje nostalgija za *sretnim domom* koji dvoje, stopivši se u „drugarstvu“, mogu zajedno *sazidati*. Sentimentalan odnos prema takvom „projektu“ ne zaobilazi čak ni „čudnu ženu“ Anu. Univerzalizirajući tihu žensku patnju, Anin iskaz premješta (svaku) želju za individualitetom na račun predstave o sretnom utočištu. Ali to nije brak sam po sebi, nego sreća/ljubav u braku koja za Anu nije farsa, nego najdragocjenija simbioza. U sudaru s realnošću san o takvom domu atrofira, prelazi u vječno odgađanje. Žena je u tekstu izjednačena s kategorijom ljubavi, jedna bez druge ne postoje. Identitet koji žudi Ana će pronaći u izvanbračnoj avanturi, ali će on

biti „presječen“ iznenadnom smrću njenog ljubavnika, doslovno pretvoren u prah. Posmrtni ostaci, pepeo mladog Ferija bit će sve što je ostalo od ljubavne idile. Potreba da se makar uspomena sačuva i da se u interakciji sa sjećanjem uspostavi kvaziidentitet bit će spriječena, jer sve je posljedica preljube. Naime, ljubav je u heteropatrijarhalnosti također izjednačena i s brakom, pa je u tom slijedu i pravovjerna žena u ekvivalenciji s bračnopolitičkim vrijednostima. **Identitet se gradi u braku, ne izvan, jer u ozakonjenoj vezi, prema ideološkoj pretpostavci, žena živi radi i/ili zbog muškarca, krotka je i bezopasna. Izvan institucionalnih okvira ona je neuhvatljiva snaga što muškarca opsjeda i uništava.** Iako je Ana zahtijevala slobodu i prekid bračnog „ugovora“ (ukoliko se zaljubi u drugog), njen muž ne pokazuje dogovorenu širinu, jer čuvajući brak on ostrašćeno brani i čitav sistem simboličkih vrijednosti i *utvrđen* hijerarhijski niz. Stoga je i zbog njene tajne, maloga kovčega u kojem je pohranjen Ferijev pepeo, spreman na zločin iz strasti. On mora opredmetiti svoju ljubomoru i mržnju, čak ako će i sam stradati. Mora uzvratiti na radikalni udarac kakav je preljuba. **„Ženski preljub – za razliku od muškog – oduvijek je bio strogo kažnjavan,“⁷ upravo što taj čin (s predumišljajem) potire smislenost zakona i zabrane.** Stoga, Ana će biti lišena i mogućnosti da ožali ljubljenog, dok će na drugoj strani njen bosanski ljubavnik Hamdi-beg biti oslobođen svake odgovornosti i kazne. Štaviše, u sukobu s direktorom Zolottijem, Hamdi-beg ne samo da ostaje bez tragova pesnica, nego je i moralni pobjednik. Bit će tek blago okupiran grizodušjem.

Tu se pred doktorom pojavila vjera i svetost braka. Predrasuda!... Mahnuo doktor rukom, kao da se brani, kao da nekom dokazuje. Predrasuda... Tako smo odgojeni... No za čas zamislio sebe na mjestu direktora Zolottija i predočio sebe da njemu neko oduzmi, da njega neko potkrada... (Bjelevac: *Ana Zolotti*, 246.-247.)

Iz Hamdi-begovih lamentacija nad brakom, suparnikom i samim sobom, odveć razvidnim postaje status žene u društvu/kulturi – ona je „posjed“, ona pripada, nju uzimaju, vraćaju... **Muška posesivnost i ženska pasivnost pravila su s kojima treba biti usaglašen/a.** Ana međutim nije, što je opet vidljivo iz njenih želja – preko trenutaka u kojima pristaje ili ne pristaje na igru zavođenja, inicira je ili ne. Ona ne želi imitirati sliku vječno dostupne žene, što je za Hamdi-bega neshvatljiva stvar. Za njega je ona tek univerzalno raspoloživa objekat-ženka. Istovremeno, ona

⁷ Badinter, Elisabeth: navedeno djelo, 111.

je kao takva i seksualno ovisna o muškarcu, pa svako njeno 'Ne može' biti će motivirano samo željom da prkosi. **Androcentrizam potire sve druge varijante, što je možda najvjerniji dokaz da je i seksualnost diskurzivno konstruirana.**

Pazite, doktore! Ženi kao što sam ja ne pristupa se tako... Ali doktor nije pazio na njezine riječi. On ih je smatrao prikrivenim nadraživanjem, pa povede Anu silom prema spavaćoj sobi. Ana mu reče: Hamdi-beg!... Sutra... sutra... Danas... Sada, hroptao je Hamdi-beg Jahjapašić. Ana se uspravi: Ne! Ne!... On je silom gurnu u sobu i pokuša zatvoriti vrata, a Ana brzo upali svjetlo i reče gnjevno: Ne! Ja sam žena svoje vrsti!... (Bjelevac: *Ana Zolotti*, 263.)

Osviješten, ali posramljen i uvrijeđen, Hamdi-beg će se povući, ali nakon te neslavne večeri i dugo čuditi njenom kapricioznom postupku. Kao liječnik⁸, on će i Anin seksualni život, reducirati uglavnom na medicinski diskurz. Otrovana bolom zbog osviještene činjenice da su joj s preminulim ljubavnikom Ferijem, pokopane, u prašinu pretvorene i sve ljubavne nade, Ana proživljava histerični slom, osjeća potrebu da samuje. S njim je ona izgubila i samoosmišljeni identitet sretne žene, jer ga je i konstruirala na izmještenom prisustvu idealnog drugog. Hamdi-beg/muškarac/ljekar, u ovoj traumatizaciji izazvanoj gubitkom terminalnog drugog, ne vidi ništa više doli ženu kojoj treba samo jedna vrsta tretmana.

Ana Zolotti bila je uistinu bolesna. Groznica nije ni sutra popustila, pa je ukazivala na neku vrstu nervoznog rastrojstva s malom prehladom. Ali, uglavnom promatrana psihološki, ona je patila od seksualnog nadražanja. Muža nije volila i suzdržavala se. Malo mjesto nije joj lako pružalo zamjenu, kako god direktoricu Zolotti posmatrali kao slobodnu ženu. Zadnji histerički napad došao je također iz „održavanja djeteta“ kako je doktor Jahjapašić tumačio sebi i razumljivo je da mlada, zdrava žena, dolazeći u dodir s muškarcima, mora doći do tog stanja. Jedna stvar nije bila doktoru jasna: zašto je Ana njega u dva puta odbila?... (Bjelevac: *Ana Zolotti*, 272.)

Hamdi-begove medicinske opservacije postaju jednako važan kriterij za razumijevanja seksualnosti, pa s tim u vezi i zdravlja. *Histerički napad* spolno je uvjetovan samo onda kada pogađa Hamdi-begovu/muškarčevu sujetu. Prkosno „*održavanje djeteta*“ kao bumerang se vraća i još jačim intenzitetom pogađa ženu. Koliko god se posredstvom (pseudo)moralističkog diskurza taj segment života nastoji „institucionalizirati“ i kontrolirati, jednako se medicinskim želi ostaviti

⁸ Još je u romanu *Pod drugim suncem* naglašena jedna Hamdi-begova karakteristika: „U Beču, još dok je bio i mlađi, već prve godine odao se svom dušom isključivo liječničkoj znanosti i na svakom mjestu jednom riječju u čitavu svom životu bio je samo liječnik.“ (Bjelevac: *Pod drugim suncem*, 23.)

dovoljno propusnih mjesta, kako seksualna napetost žene ne bi bila prenesena i na prvog člana heteropatrijarhalnog dvojstva. **Međutim, koliko god i muškarac može osjećati tenzije, žena će kao submisivna uvijek višestruko „stradati“.**

Odmjeravajući optimalne uvjete u razumijevanju i prakticiranju seksualnog ,tekst ipak naglašava svoj favorizirani oblik, što je u ovom slučaju socijalizirana verzija ginofobije ili onoga kompliciranijeg što se ne može ni imenovati. Žena koja ne pristaje na discipliniranje svoga tijela automatski je diskvalificirana iz spektakla koheriranja identiteta. Jer, ona koja ima „prošlost“ ne može imati budućnost!

I uvijek je pored jednog laganog i finog osjećaja osjetio i nešto što ga je odbijalo od te žene. On se nije mogao, kao drugi muškarci, pomiriti s njezinom prošlosti. **Jeste li ikad ispitivali prošlost žene, pa ma to bila i svetica?** Sveta Marija ili neka koja je još čistija u vašim očima? Jeste li ikad uhodili jednu ženu koja vam je bila najvjernija? Niste! To je teško. **Teško se je na to odlučiti, jer bi se konačno razočarali...** **Kod svake žene.** (Bjelevac: Ana Zolotti, 319., istakla A.A.)

I u čitanju, pola stoljeća kasnije, Idrizović u svojoj monografiji o Bjelevcu veli da je Ana Zolotti „najbizarniji Bjelevčev lik, u nekoj protivnosti sa samom sobom. I njen životni put je nespojiv za jednu ličnost: sjemenišarka u klosteru, odgojiteljica, artistica – supruga.“⁹ Današnje čitanje u Idrizovićevu iskazu ne može pristati na dvoje: prvo, na tvrdnju da je ovaj lik u sudaru sam sa sobom; ona je u sudaru s muškarčevim konceptom ženskog, nerealiziranog idealnog. Drugo se naravno odnosi na „bodljikavu“ izjavu koja podrazumijeva da *uloga supruge mora biti pažljivo pripremljena i odvagana, spojiva – kao da je riječ o profesiji*, za koju se eventualno treba i školovati.

Anina potraga za (samo)etiketiranjem, seksualnim identitetom, muškarcu je dakle koncept za promišljanje i dociranje prave mjere u takvoj aktivnosti koja će sačuvati moralne kvalifikacije u domaćoj kulturi i sačuvati njega. Otuda, ne odustaje se ni od (prikrivene) optužbe i biranja argumenata, te se i projekat naturaliziranja kulturom zadatih uloga proširuje na suprotno polje – kulturaliziranje prirodnog, spolnog nagona, zbog čega se često mobiliziraju moralne dileme. Tuđa kultura se ne može *liječiti*, ali svoju treba sačuvati. Od „evropske“ mode treba

preuzeti radinost, školstvo i druga slična pozitivna kretanja, ali ne i nereproduktivnu seksualnu praksu. Mogućem čitateljstvu (na koje se toliko računa, o čemu svjedoči i niz apostrofa) falokratske strukture moći osmišljavaju informativnu i sugestivnu priču/protokol. **Preko historije o drugoj ženi markiraju se vlastiti kontrolni punktovi, ispisuju određive granice seksualne prihvatljivosti. Izvanbračno prakticiranje poremetilo bi jasnu distinkciju među spolovima.** Muškarac je s obzirom na politički/medicinski(?) trop o njegovoj jače naglašenoj seksualnosti, skoro „primoran“ na potragu, te razriješen atributa nemoralnosti. Subordinirana „nema“ biološke pretpostavke za neadekvatno djelovanje, pa ukoliko se usudi, ona prijeti potpunom zamjenom pozicija i slabljenjem autoriteta, jer čini nešto što se smatra isključivo muškim svojstvom. Isto tako, čitav projekat Anine slobode i identiteta ima negativan karakter, jer se svodi isključivo na tijelo. Rušeći integritet uma, duha (pa time i muškarca, s obzirom na niz binariziranih termina koji se izvode iz prvobitnog duh/tijelo), tijelo se ukazuje kao neobuzdana snaga koju, zbog njene bezvrijednosti, valja nadići, ili bolje, disciplinirati različitim diskurzima koji se mogu tumačiti kao odgovor na somatofobiju. Zanimanje teksta usmjereno je na slobodniju seksualnost¹⁰ u „modernijem“ društvu i ležernije doživljavanje iste, koju u isto vrijeme vrednuje kao onu koja zarobljava. Stvoren rascjep popunjava se ideološkim manipuliranjem i dokumentiranjem štetnog i korisnog. Žensko tijelo i potraga za seksualnim identitetom više se ne konstituira kao odsustvo ili kao tajna, ali se puno prisustvo i otvoren „govor“ sankcionira, što nije nimalo emancipatorski. Bez obzira na sublimacije, ženska tjelesnost/seksualnost i dalje je *zazorno* jer „remeti identitet, sustav, red“, jer „ne poštuje granice, mjesta, pravila“. ¹¹ Ono će, kao „*napast satane*“, muškarca uvijek izazivati, kao kuga inficirati, navoditi na nemoral (u tekstu se naglašava da ni Hamdi-beg ne bi „posrnuo“ da ga Ana nije mamila k sebi). Ta će nezaustavljiva, iracionalna sila naposljetku muškarca „natjerati“ na zločin, kao što je i „*čuvara vodenih zavora*“, Jožu Šreja – epizodnog, a ključnog.

To se nije dogodilo njegovom voljom nego demonovom; satana ga naveo na grijeh i zločin. Brat mu bio u vojsci, a žena bratova bila bez djece. Lijepa, zdrava žena, s nečim

¹⁰ U Idrizovićevim čitanjima seksualnost se ne spominje mnogo, čak nikako. Interes je usmjeren na sudbinu „očevih ljudi“, proletarizaciju bosanskog sela, druge socijalne prilike. Iz drugačijega konteksta sagledano i drugačijim interesovanjima potaknuto, današnje čitanje sve teme osim seksualnosti i drugosti, uopće, vidi sporednim, tek dopunskim.

¹¹ Kristeva, Julia: *Moći užasa*, Zagreb: Naprijed, 1989, 10.

razbludnim na usnama i u očima. Živili su u zajednici i kao obično pomagali jedno drugom u poslu. Jože, kako ga je ona zvala bio je onda u naponu muške snage, ali nikad nije pomišljao na ženidbu, štaviše nije osjećao ni potrebe. **Jednom slučajno** ušao u sobu svoje snahe i našao je gdje spava. U samoj košulji razgolićenih prsa, otkrivenih nogu spavala je mirno **ni ne sluteći da će njezino lijepo tijelo pobuditi pohotu jednog čovjeka** i raspaliti strast koja će je izgoriti – uništiti nju i sreću njezinu, **i oduzeti mir jednom čovjeku, napraviti ga zločincom.** (Bjelevac: *Ana Zolotti*, 222.-223., istakla A.A.)

Samo starost i impotencija mogu spasiti muškarca praiskonske fatalnosti ženskog tijela, jer će njegov zov Jože, decenijama poslije, prepoznati i u Ani. Istrošene simboličke vrijednosti ovaj put će mu ići u prilog, sačuvati **njegov mir** – „*Davno je to sve prestalo što ga je nekad pokretalo, što ga je nekad na zločin navelo.*“ (Bjelevac: *Ana Zolotti*, 227.) **Tek kada i sam bude svrstan u potkulturu starih/drugih, muškarac može biti zaštićen od kradljivice spokojsva, ali dvosmisleno, jer je prebrisana granica između nje i njega.** Ona nije izvan, ona je unutra s njim. Kako ne može živjeti bez granice ispred koje će halucinirati drugu, biti izazivan, odolijevati i posrtati, Jože mora umrijeti jer je ionako dočekao svoju simboličku smrt.

Ti si kao Bog, kao zvijezda... Ja se molim pred tobom, bez ikakve pomisli. U meni je sve umrlo... Udri me nogom i pljuni na mene... Pogazi nogom... Gospodarice, oprosti... Jože je zateturao i udario glavom o betonirane basamake. Pao je potrbuške i bez jauka se ispružio. Iz glave je počela curiti krv. (Bjelevac: *Ana Zolotti*, 321.)

Proganjan/okaljan grijehom iz mladosti Jože mora biti kažnjen smrću kako bi se Zakon dosljedno sprovodio, pa makar i kasno. Ali, kako se zločin „desio“ igrom i voljom demona, njemu neće ni presuditi Zakon nego opet *demon*, Ana, pralik te snage, koja i ne hoteći više opet ubija.

Jože je mrtav! O, Bože! Ja sam ga ubila... Ubila sam čovjeka kada sam mu trebala oprostiti... (Bjelevac: *Ana Zolotti*, 321.)

„Postupak nije poveden, jer se radilo samo o nesretnom slučaju.“ Ana je zauvijek odselila i **ostalo je „sve po starom, samo se ljudi izmijenili.“**